

УДК 001.814:002=03

А.М. Зоряна

ПЕРЕКЛАД ЯК ОБ'ЄКТ ДОКУМЕНТОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ: ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД

У статті здійснено історіографічний огляд перекладу як об'єкта документознавчих досліджень. Розглянуто основні підходи до визначення сутності та змісту поняття «переклад». Проаналізовано та співвіднесено поняття «переклад» і «документ». Охарактеризовано матеріальну, інформаційну та знакову складові перекладу. На основі здійсненого аналізу запропоноване формулювання поняття «переклад». Підкреслюється актуальність подальшого вивчення питання щодо первинності або вторинності перекладу як документа.

Ключові слова: переклад, документ, документний потік перекладів, комунікація, міжмовна комунікація, міжкультурна комунікація.

А.М. Zoriana

TRANSLATION AS A RESEARCH OBJECT OF DOCUMENT SCIENCES: HISTORIOGRAPHICAL REVIEW

The article is devoted to historiographical review of translation as a research object of Document Sciences. The basic approaches to determining the essence and content of the concept of «translation» have been considered. It is analyzed and correlated concepts of «translation» and «document». Then follow characteristics of the material, information and sign component of the translation as document. Finally based on the analysis it is proposed the definition of «translation». It is underlined relevance of further researches of translation as a primacy or secondary document.

A postgraduate student of the National Academy of managerial staff of culture and arts of specialty 27.00.02 – Document and Archive Sciences (Kiev, Ukraine)

Keywords: translation, document, document flow of translations, communication, cross-language communication, cross-cultural communication.

Наукова дискусія про зміст документознавства, що розгорнулася в Україні наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст., наголошує на одному з наскрізних питань – питанні термінології. Про це свідчать численні доповіді й повідомлення, присвячені загальній проблематиці термінознавства, багатоаспектній термінологічній тематиці документознавства та суміжних наукових галузей знань, міжнародного науково-теоретичного семінару «Термінологія документознавства та суміжних галузей знань», започаткованого 2007 р. кафедрою державного управління Київського національного університету культури і мистецтв.

У дослідженні документного потоку перекладів одним із важливих завдань постає дослідження перекладу в процесі еволюції до-

кументознавчої думки, а також визначення поняття *переклад*. На сьогодні це питання можна зарахувати до низки дискусійних, аналіз наукових пошуків у галузі документознавства свідчить про незначну кількість публікацій, які так чи інакше торкаються дослідження перекладу. Об'єктом самостійного документознавчого дослідження переклад не був, тому вбачається важливим теоретичне обґрунтування терміна з метою виокремлення його з інших видів документів для подальшого вивчення, що обумовлює актуальність цієї проблеми.

Попередній аналіз літератури свідчить про те, що в документознавстві розглядалися лише окремі аспекти перекладу: процес декодування з огляду на знакову систему документа; переклад як вид наукової обробки до-

кументів (також як процес); переклад у типовій класифікації документа за мовною ознакою, а також у складі документів бібліотечних підфондів. Термінологічний та теоретичний аспекти залишилися поза межами вивчення.

У 1980-х рр. А.Д. Швейцер у межах теорії перекладу в роботі «Теория перевода: Статус, проблемы, аспекты» [42] проаналізував еволюцію різних поглядів на сутність перекладу, а також його визначень. Узагальнення найважливіших теоретичних положень сучасного українського перекладознавства та редакторського опрацювання перекладу висвітлено в посібнику М.С. Зарицького «Переклад: створення та редагування» [16]. Переклад як різновид міжмовної комунікації розглядався Р. Сегол [33]. Т.В. Горощенко досліджувала міжкультурну комунікацію в перекладі [5].

Джерельну базу дослідження становили законодавчі та нормативно-правові документи, які містять визначення перекладознавчих [29], документознавчих і міжгалузевих термінів [27; 28; 30-32]; професійні міжнародні та державні стандарти з перекладацької діяльності [6; 7; 12; 36], з документознавства та суміжних галузей [6-15]; тлумачні, термінологічні словники та енциклопедичні видання [24; 25; 35; 41], в т. ч. з документознавства та суміжних галузей знань (словник «Архівістика» [1], «Українська архівна енциклопедія» [40], «Документознавство: словник-довідник термінів і понять» [45], «Толковый словарь по основам информационной деятельности» [39]). Важливою складовою джерельної бази є праці провідних документознавців, а саме: В.В. Бездрабко [2], С.Г. Кулешова [18-20], Н.М. Кушнарченко [21, 22], Є.О. Плешкевича [26], М.С. Слободяника [34], Г.М. Швецової-Водки [43-47], що стосуються термінологічного та теоретичного аспекту вивчення документа.

Мета статті – на основі історіографічного огляду перекладу як об'єкта документознавчих досліджень розглянути основні підходи до визначення сутності та змісту поняття *переклад*. Основними завданнями, за допомогою яких вирішується досягнення поставленої мети, є: вивчення наукової літератури з даного питання, здійснення аналізу та співвідношення понять *переклад* і *документ*, визначення обсягу і

змісту терміна *переклад*, характеристика його матеріальної, інформаційної та знакової складових, формулювання поняття *переклад*.

З огляду на знакову систему документа, Г.М. Швецова-Водка [44, 96], Н.М. Кушнарченко [21, 121-122] зазначають, що одне й те саме повідомлення може бути передане різними знаками, різними мовами, перекладання невідомої реципієнту мови повідомлення відомою є процесом декодування [44, 96; 21, 121-122]. У документній комунікації код є однією зі складових частин комунікаційного акта і розуміється як «правила мови, якою зафіксовано повідомлення» (слова, звуки, колір); процес кодування – «представлення ідеї, яку прагне донести до отримувача комуніканти, у кодах або символах, тобто в знаках...», а однією із властивостей, притаманних знаковій системі документа, є «здійснення перекладу (заміни) однієї знакової системи іншою» [21, 84]; процес декодування повідомлення – «переклад повідомлення мовою отримувача» [21, 122]. Таким чином, процес перекладання невідомої мови повідомлення відомою здійснюється через декодування.

Аналізуючи різні види наукової обробки документів, Н.М. Кушнарченко і В.К. Удалова зазначають, що «багато фахівців зараховують до аналітико-синтетичної обробки також ... науковий переклад...» [22, 15] і розуміють його як «переклад з однієї мови на іншу наукових, технічних, економічних, політичних текстів». Проте, на думку авторів, «недоречно зараховувати його [науковий переклад] до спеціальних процесів аналітико-синтетичної обробки», оскільки «процес перекладу не передбачає згортання інформації, яку містить первинний документ» [22, 17-18]. Отже, переклад (науковий) розглядається як процес.

Також перекладу приділено увагу в процесі здійснення типової класифікації документа. Приміром, Г.М. Швецова-Водка за ознакою «характеру аудиторії, на яку розрахований документ», зараховує рукописні переклади до депонованих документів [44, 170; 46, 201; 47, 55]. Такої самої думки дотримується Н.М. Кушнарченко [21, 179].

У процесі здійснення типової класифікації літератури за мовною ознакою (додатковою), Г.М. Швецова-Водка поділяє літературні тво-

ри на оригінальні та перекладені: «перекладений твір – переклад оригінального літературного твору іншою мовою» [45, 157; 46, 336], «перекладена література – літературні твори, які є перекладом оригінальних літературних творів іншою мовою» [45, 157]. Також дослідниця аналізує фасет «Види видань за оригінальністю змісту» в російському стандарті ГОСТ 7.60-2003 «Издания. Основные виды» і зауважує, що назва фасету не відповідає його наповненню, оскільки в ньому представлені «види видань за мовною ознакою», а саме – «оригінальне», «перекладене» видання, «багатомовне видання» і «видання з паралельним текстом». Автором запропоновано власне визначення: «перекладене видання – видання, яке містить твір, перекладений з мови оригіналу іншою мовою» [46, 441], або «видання, що є перекладом іншою мовою оригінального літературного твору» [45, 157].

Н.М. Кушнарєнко згадує про переклади в складі документів, що становлять підсистеми бібліотечних фондів, зокрема, підфонд нормативних і технічних документів та, як самостійний, підфонд перекладів [21, 142-143].

Отже, в документознавчих дослідженнях переклад вивчався з огляду на знакову систему документа в процесі декодування, у працях, присвячених типо-видовій класифікації документа, а також як складова документів бібліотечних підфондів та як вид наукової обробки документів.

Здійснений аналіз є підставою до спроби теоретичного обґрунтування поняття *переклад* з метою конкретизації та виокремлення його з інших видів документа. Обґрунтування поняття в межах термінологічного принципу передбачає «процес визначення обсягу та змісту поняття, яке дається через родову ознаку та найближчу видову відмінність. Як правило, спочатку називають родові поняття, до якого поняття, що визначається, входить як складова. Потім указують на ту ознаку поняття, яка відрізняє його від усіх подібних, причому ця ознака має бути найважливішою і найсуттєвішою» [48, 51]. Вирішення поставленого завдання потребує здійснення аналізу існуючих на сьогодні варіантів осмислення термінів *переклад*, *документ*, а також відмітних ознак перекладу.

Розпочинаючи аналіз терміна *переклад*, передусім, варто звернутися до тлумачних словників та енциклопедій, які подають такі його трактування: 1) *дія за значенням перекладати – з однієї мови на іншу*; 2) *текст, слово, усне висловлювання, а також літературний твір, перекладені з однієї мови на іншу* [25; 35; 41].

У тлумачному перекладознавчому словнику зазначено: «1. Під словом *переклад* ... зазвичай мається на увазі або сам процес перекладу, або результат діяльності перекладача – усний чи письмовий текст, висловлювання. Оскільки процес перекладу (і результат) протікають у двомовній ситуації, ... то можна визначити переклад як процес міжмовного перетворення або трансформації усного або письмового тексту, представленого однією мовою, в текст (усний чи письмовий) іншою мовою. Якщо мова є природно існуючою комунікативною системою суспільства, а мовлення – це функціонування мови в процесі комунікації для передачі інформації, то переклад ... передача інформації, що міститься в даному творі мовлення, засобами іншої мови. ... Здійснюючи комунікативну діяльність у двомовній ситуації, перекладач одночасно кодує і декодує інформацію, що ним обробляється, в межах кодів двох різних знакових систем» [24, 137-140].

Аналізуючи нормативну базу перекладацької діяльності в Україні, а також галузеві міжнародні та національні стандарти в перекладацькій сфері, виявлено такі визначення терміна *переклад*: 1) «переклад письмовий – переклад з іноземної мови і/або іноземною мовою, поданий у роздрукованому вигляді або на електронних носіях» [38]; 2) «переклад усний – послідовний або синхронний переклад з іноземної мови і/або іноземною мовою» [38]; 3) «перекладене видання – видання, що містить твір, перекладений із будь-якої іноземної мови мовою національності, для якої адресовано видання» [8, 1]; 4) «переклад – заміна оригінального документа відповідним відтворенням його змісту засобами іншої мови» [13]; 5) «переклад документа іншою мовою (переклад) – виклад змісту документа засобами іншої мови при повному збереженні його структури та відсутності довільного скорочення тексту» [7, 2]; 6) «офіційний переклад – автентичний виклад українською

мовою тексту багатостороннього міжнародного договору України, складеного мовою, іншою, ніж українська» [29].

У теорії перекладу А.Д. Швейцер, прагнучи відобразити багатомірний і багатофакторний характер перекладу, трактує його як: 1) «односпрямований і двофазний процес міжмовної і міжкультурної комунікації, при якому створюється вторинний текст, що репрезентує первинний в іншому мовному та культурному середовищі»; 2) процес, орієнтований на відтворення комунікативного ефекту оригінала з поправкою на відмінності між двома культурами і двома комунікативними ситуаціями» [42, 205].

Висвітлюючи теоретичні засади створення перекладу та його редагування, М.С. Зарицький зазначає, що термін *переклад* «може витлумачуватися у двох значеннях. Перше – процес перетворення Т1 на Т2, що можна передати синонімом *перекладання*. Друге – це результат процесу перекладання. Це значення можна виразити через слово *друготвір*. Таким чином, унаслідок перекладання здійснюється передавання інформації, що міститься у словесному тексті першотвору, у текст друготвору» (Т1 – текст першотвору, Т2 – текст друготвору) [16, 8].

В.Н. Комісаров визначає переклад як «іншомовну форму існування повідомлення, що міститься в оригіналі», як «вид мовного посередництва, за якого мовою перекладу створюється текст, комунікативно рівноцінний оригіналові у функційному, змістовному і структурному відношенні» [17, 43], і вважає, що основна мета перекладу полягає в «забезпеченні доступності для читачів кінцевого продукту повідомлення, зробленого автором оригіналу іншою мовою, що забезпечує можливість міжмовної комунікації» [17, 45].

Отже, термін *переклад* розглядається у двох значеннях:

– процес перекладу як певна послідовність дій перекладача;

– текст, слово, усне висловлювання, літературний твір, повідомлення, інформація, вторинний текст, друготвір, документ як результат цього процесу, кінцевий продукт.

Для документознавчих досліджень доцільним є використання терміна саме в другому значенні.

З огляду на поставлені завдання, важливо зупинитися і на аналізі наукових підходів до визначення поняття *документ*, адже в інтерпретації різних науковців, у різних контекстах воно має різний обсяг.

Правові акти законодавчої бази, які містять документознавчі та міжгалузеві терміни, визначають документ як: 1) «матеріальний носій, що містить інформацію, основними функціями якого є її збереження та передавання в часі та просторі» [28]; 2) «матеріальну форму одержання, зберігання, використання і поширення інформації, зафіксованої на папері, магнітній, кіно-, фотоплівці, оптичному диску або іншому носієві» [27; 32]; 3) «архівний документ – документ, незалежно від його виду, виду матеріального носія інформації, місця, часу створення і місця зберігання та форми власності на нього, що припинив виконувати функції, для яких був створений, але зберігається або підлягає зберігання з огляду на значущість для особи, суспільства чи держави або цінність для власника також як об'єкт рухомого майна» [30].

У міжнародних та державних професійних стандартах зафіксовано такі визначення: 1) «записана інформація, яка може розглядатися як одиниця в ході здійснення інформаційної діяльності» [9]; 2) «інформація, зафіксована на матеріальному носії, основною функцією якого є зберігати та передавати її в часі та просторі» (примітка: «запис інформації повинен відповідати характеристикам певного жанру чи номіналу») [10, 2]; 3) «матеріальний об'єкт, що містить інформацію, закріплену створеним людиною способом для її передавання в часі та просторі» (примітка до визначення «видання») [11]; 4) «записана інформація або матеріальний об'єкт, який може розглядатися як одиниця в процесі документації» («процес документації» – «тривале і систематичне складання й обробка записаної інформації з метою її накопичення, класифікації, пошуку і використання або передачі») [15].

У фахових словниках документ розуміється як: 1) «запис інформації на матеріальному носії, основна функція якого – збереження і передавання інформації у просторі й часі» [1, 26]; 2) «соціальна інформація, зафіксована на будь-якому матеріальному носії з метою її зберігання, розповсюдження та використання» [39, 11]; 3) «твір друку, а також неопубліковані, аудіо-

візуальні й інші документальні джерела інформації» (у науково-інформаційній, бібліотечно-бібліографічній діяльності) [39, 11]; 4) «матеріальний об'єкт, який містить у зафіксованому вигляді інформацію, яка оформлена за встановленим порядком і має згідно з чинним законодавством правове значення» [39, 58]. В «Українській архівній енциклопедії» термін *документ* розкрито у статті, в яку включені вище названі визначення [40, 378-379].

Звернемося до найпоширеніших тлумачень документа зарубіжними та вітчизняними науковцями в різних галузях знань. Російськими фахівцями цей термін зводиться до таких пояснень: 1) «матеріальний об'єкт, що містить запис семантичної інформації» [3, 85]; 2) «інформація, знаково зафіксована штучним способом на матеріальному носії, здатна служити одиницею семантичного процесу» [37, 17]; 3) «соціальна інформація, зафіксована на матеріальному носії створеним людиною способом у стабільній знаковій формі з метою її передачі в часі та просторі» [23, 19-20]; 4) «стабільний речовинний об'єкт, призначений для використання в соціальній смисловій комунікації як завершене повідомлення» [36, 118]; 5) «семантичне повідомлення, фіксоване знаковою системою на матеріальному носії для передачі його в часі і просторі» [4, 32]; 6) «інформаційне повідомлення, зафіксоване на матеріальному носії та включене в інформаційно-документаційну систему за допомогою метаінформації, що міститься в реквізитах», у рамках загальної теорії документа [26, 56].

Вітчизняними науковцями термін *документ* трактується як: 1) «текст (як логічна послідовність мовних та немовних знаків), зафіксований на речовинному виробі, основою якого є збереження та розповсюдження (передача) інформації у просторі та часі» [20, 3]; 2) «запис інформації, що відповідає характеристикам певного жанру та зафіксований на речовому виробі, основна функція якого – збереження та передача інформації у просторі і часі» [18, 63; 19, 73]; 3) «інформація, зафіксована на матеріальному носії способом, створеним людиною, – за допомогою письма, графіки, фотографії, звукозапису та ін.» [21, 22-23]; 4) «матеріальний об'єкт, на якому в результа-

ті цілеспрямованого процесу документування зафіксована інформація з метою її збереження і розповсюдження у просторі і часі» (документування – «процес фіксації інформації згідно з діючими у суспільстві на час створення документа правилами, вимогами, стандартами») [34, 78]; 5) «єдність інформації (повідомлення) та речовинного (субстанціонального) носія, яка використовується в соціальному комунікативно-інформаційному процесі як канал соціальної інформаційної комунікації (передачі інформації в просторі)» [43, 113; 45, 54]. Г.М. Швецова-Водка вважає таке поняття найбільш загальним, принциповим, таким, що охоплює всі значення документа [43, 111].

Отже, обсяг поняття *документ* зводиться як до *матеріального об'єкта (речовинного носія)* у бібліотекознавстві, книгознавстві та бібліографознавстві, так і до *інформації (записаної інформації, повідомлення, тексту)* в діловодстві, архівній справі та документознавстві, або, взагалі, до «єдності інформації (повідомлення) та речовинного (субстанціонального) носія» в соціальному комунікативно-інформаційному процесі.

Розуміння перекладу як тексту, слова, усного висловлювання, літературного твору, повідомлення, інформації, вторинного тексту, друготвору, документа як результату процесу перекладу дає підстави використовувати поняття *інформація* як родове.

Визначення змісту поняття потребує висвітлення відмітних ознак документа та передбачає дослідження інформаційної, матеріальної та семіотичної складових (зовнішніх і внутрішніх характеристик).

Ознака відображає зовнішню прикмету, за якою (або сукупністю яких) можливо визначити, впізнати об'єкт. На основі наведених вище понять серед основних ознак документа виділено: наявність соціальної інформації; фіксованість інформації; призначення документа для передачі інформації як його головна функція. Похідними від них є речовинність (субстанціональність), а також семіотичний (знаковий) і семантичний характер [46, 114].

Перекладений твір є «завершеним повідомленням, яке спрямоване на передання й обмін інформацією, ідеями, емоціями, умінями

людини, поширення тієї чи іншої концепції, викладення вже відомих або ще не засвоєних на рівні суспільних знань ідей людини» [33]. Довготривале збереження перекладу як документа, можливість багаторазового використання, переміщення та розповсюдження цього повідомлення в просторі й часі забезпечується завдяки закріпленню цієї інформації на матеріальному носіїві за допомогою певної мовної знакової системи, а саме – словесно-знакової [16, 14]. Отже, інформація подається у формі мовних знаків. Призначення перекладу як документа для використання в соціальній комунікації обумовлюється його метою – спрямуванням на передання інформації зрозумілою читачеві (реципієнту) мовою.

Класифікація інформаційної, матеріальної та знакової складових документа розгорнуто представлена Г.М. Швецовою-Водкою [45, 267-278; 46, 168-194]. Характеристика кожної з ознак класифікації дозволяє відтворити загальне уявлення про переклад.

Інформаційна складова документа характеризується за ознаками «сфери виникнення інформації та об'єкта відображення» і «рівня узагальнення інформації» [46, 185]. За першою ознакою переклади можуть бути віднесені до управлінського, політичного, наукового, художнього, релігійного, економічного, побутового, розважального, спортивного виду документів, залежно від того, яку інформацію вони містять.

Звернемося до питання характеристики перекладів за ознакою рівня узагальнення інформації (або аналітико-синтетичної обробки (опрацювання) інформації), згідно з якою документи можуть бути первинними або вторинними. Згідно з ДСТУ 5034:2008 «Науково-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять», переклад віднесено до вторинних документів, які утворюються внаслідок аналітико-синтетичного опрацювання первинних [14]. Проте, як уже зазначалося вище, Н.М. Кушнарєнко і В.К. Удалова говорять про недоречність зараховування перекладу до спеціальних процесів аналітико-синтетичної обробки, якому властиве згортання інформації, оскільки «процес перекладу не передбачає згортання інформації, яку містить первинний документ» [22, 17-18]. Г.М. Швецова-Водка поділяє первинні та вторинні документи, за-

лежно від способу потрапляння документа («на вході» чи «на виході») до інформаційної системи, яка виконує функції посередника між джерелом і споживачем інформації, створюючи нові документи, з метою усунення того чи іншого бар'єра. Первинними є документи, «які потрапляють до цієї системи «на вході» та піддаються аналітико-синтетичній обробці інформації»; вторинними – «які «створюються системою в результаті обробки первинних документів та передаються споживачам інформації «на виході» з системи» [46, 189].

Отже, за таким розподілом переклад дійсно можна віднести до вторинних документів, оскільки інформаційним посередником є перекладач, мета якого – уможливлення комунікації через усунення мовного бар'єра, а переклад є створеним перекладачем у результаті обробки (перекладання) повідомлення-оригінала документом та передається споживачу «на виході».

Про аналіз первинного тексту, тобто тексту оригінала, у процесі перекладу зазначено А.Д. Швейцером в одному з найбільш розгорнутих авторських визначень перекладу: «односпрямований і двофазний процес міжмовної та міжкультурної комунікації, при якому на основі підданого цілеспрямованому («перекладацькому») аналізу первинного тексту створюється вторинний текст (метатекст), що заміняє первинний в іншому мовному і культурному середовищі» [42, 75]. Автор дійшов висновку, що для перекладу є характерним сполучення двох ознак: «вторинності тексту та установки на заміщення (репрезентацію) вихідного тексту в іншому мовному та культурному середовищі» [42, 48].

Але В.Н. Комісаров наголошує на тому, що «переклад у всьому замінює оригінал, є його повноправним представником» для користувачів, тобто комунікативно рівноцінний у змістовному, структурному і функційному відношенні. Змістовне ототожнення оригіналу та перекладу полягає в тому, що «переклад повністю відтворює зміст оригіналу, ... але засобами іншої мови», структурне ототожнення – «переклад відтворює оригінал не тільки в цілому, але і в деталях. Передбачається, що перекладач точно передає структуру і порядок викладу змісту в оригіналі. Кількість

і зміст розділів та інших підрозділів тексту в оригіналі та перекладі повинні збігатися». Функціональне ототожнення – «переклад мовби приписується авторові оригіналу, публікується під його ім'ям, обговорюється, цитується й ін. так, як ніби він і є оригінал, тільки іншою мовою» [17, 43].

Якщо переклад є «оригіналом, тільки іншою мовою», чи є він первинним документом? Питання про первинність або вторинність перекладу як документа є суперечливим і потребує окремої дискусії.

Матеріальна складова перекладів, згідно з класифікацією [45, 270], може бути представлена так: за матеріалом носія інформації – паперовими або пластинковими документами; за матеріальною конструкцією – аркушевими, картковими, блочними або дисковими документами; за внутрішньою структурою документа – монодокументами (переклад одного завершеного повідомлення) або полідокументами (кілька самостійних повідомлень, кожне з яких може бути розглянуто як монодокумент) або частиною документа (як самостійний документ, якщо містить певне завершене повідомлення); за зовнішньою – можуть бути як однотомними (на одному носіїві), багатотомними (на кількох носіях) або частиною носія.

Характеризуючи знакову складову перекладу згідно з класифікацією, можна зазначити, що він може бути: за каналом сприйняття – візуальним (призначеним для читання) або аудіальним (призначеним для слухання) документом; за належністю знаків запису до певних знакових систем – текстовим (писемним, літературним) або технічно кодованим (фонодокумент із записом мови) документом; за характером мовної знакової системи, в якій втілено інформацію, – вербальним (словесним): вербально-писемним, літературним або вербально-усним, звуковідтворювальним. У вербально-писемних документах найяскравіше виявляються властивості семіотичності та семантичності, завдяки словесному способу кодування інформації забезпечується найточніша передача змісту повідомлення [43, 96].

З огляду на процес перекладу з однієї мови іншою як на процес міжмовного перетворення або трансформації тексту мовою оригіналу на текст мовою перекладу, переклад передбачає два тексти і дві мовні системи (або більше, за-

лежно від кількості мов, якими перекладають). Опрацювання та передавання авторського матеріалу «проходить на рівні опрацювання та перетворення знаків, передавання однієї мовної системи знаками іншої мовної системи, зрозумілої читачеві...» [33]. Оскільки характерною рисою перекладу, як зазначалося вище, є «заміщення (репрезентація) вихідного тексту в іншому мовному та культурному середовищі», перекладачем вирішується питання переходу не тільки з одного лінгвістичного коду на інший, а і з одного національно-культурного коду на інший, адже мова відображає культуру народоносця [5, 58]. Сам процес «перетворення будь-якої інформації з кодової системи ініціального джерела у кодову систему дублера джерела і/або адресата» є декодуванням [24, 43].

За характером аудиторії, на яку розрахований документ, переклад може бути опублікованим (видання або депонований) та неопублікованим.

Отже, відмітною ознакою перекладу як документа є те, що фіксація повідомлення мовою перекладу відбувається через попереднє декодування та передавання мовної системи оригіналу знаками мовної системи перекладу.

Узагальнюючи вищевикладене, пропонується таке визначення поняття *переклад* – *це інформація (повідомлення), зафіксована на матеріальному носіїві у формі мовних знаків, через попереднє декодування й передавання однієї мовної системи знаками іншої мовної системи з метою її передачі й поширення в часі та просторі.*

Розглянемо опублікований переклад. Видання визначено як «твір (документ), який пройшов редакційно-видавниче опрацювання, виготовлений друкуванням, тисненням або іншим способом, містить інформацію, призначену для поширення, і відповідає вимогам державних стандартів, інших нормативних документів щодо їхнього видавничого оформлення, поліграфічного і технічного виконання» [11]; «видання (поліграфічне)» – як «друкований виріб, що призначений для розповсюдження вміщеної в ньому інформації, пройшов редакційно-видавниче оброблення, поліграфічно самостійно оформлений та має вихідні відомості» [12]; «документ, призначений для поширення інформації, яка міститься в ньому, пройшов редакційно-видавничу об-

роблення, самостійно оформлений, має вихідні відомості» [8].

Таким чином, родовим поняттям буде *документ*. У такому разі переклад підлягатиме охарактеризуванню згідно з класифікацією видань [45, 284-286; 46, 408-409] та належатиме до певних типів і жанрів літератури [45, 277-284; 46, 339-344]. Відповідно до класифікації видань, основною відмінною ознакою перекладів серед інших видань є належність до текстових за знаковою природою інформації. За ступенем аналітико-синтетичного перероблення інформації, Г.М. Швецова-Водка розрізняє «видання, що не має аналітико-синтетичного перероблення інформації» та «інформаційне видання». Останнє «здійснюється на основі аналітико-синтетичного перероблення» і може бути представлене сигнальним бібліографічним, анотованим бібліографічним, реферативним, оглядовим, дайджестом [46, 418]. Автор дійшов висновку, що «будь-яке видання можна аналізувати за даними ознаками та визначати його вид залежно від того, чи відповідає видання тій або іншій дефініції» [46, 420]. За періодичністю переклади можуть бути неперіодичними та серіальними (періодичне або продовжуване) виданнями; за матеріальною конструкцією – блочними або книжковими (неперіодичне книжкове, продовжуване книжкове, журнальне, газетно-журнальне), аркушевими (газетне, плакат, буклет), книжкою-іграшкою; за складом основного тексту – моновиданням або полівиданням; за цільовим призначенням – офіційним, науковим, науково-популярним, виробничо-практичним, науково-виробничим, виробничо-практичним для amatorів, нормативним виробничо-практичним, навчальним, громадсько-політичним, довідковим, для дозвілля, рекламним, літературно-художнім, духовно-просвітницьким.

Оскільки матеріальній складовій документа теж притаманна знаковість, яка багато в чому визначається його зовнішньою та внутрішньою формами [21, 85], кожний переклад як окреме видання різнитиметься загальним стилем, дизайном, структурою, змістом науково-довідкового апарату, ілюстрованим супроводом або ілюстрованою інтерпретацією тексту, якщо вони передбачені.

Щодо типів літератури, до яких можуть належати переклади, відмінною ознакою тут,

передусім, є мовна – відповідно, перекладена література.

За віковою ознакою переклади можуть належати до дитячої літератури або для дорослих.

Типологія літератури за соціальним призначенням схожа на класифікацію видань за цільовим призначенням, що описана вище, а всередині кожного основного типу літератури існує розподіл на відповідні жанри творів [45, 278-284; 46, 339-344].

Таким чином, поняття *переклад* як опублікований документ можна визначити як: 1) текстовий документ, який пройшов редакційно-видавниче опрацювання, виготовлений друкуванням, тисненням або іншим способом, містить інформацію, попередньо декодовану та передану з однієї мовної системи знаками іншої мовної системи та призначену для поширення, і відповідає вимогам нормативних документів щодо видавничого оформлення та поліграфічного виконання; 2) текстовий документ, опублікований як друковане видання, яке містить інформацію (повідомлення), попередньо декодовану та передану з однієї мовної системи знаками іншої мовної системи та призначений для передачі й поширення у просторі і часі.

Отже, проведений історіографічний аналіз перекладу як об'єкта документознавчих досліджень свідчить про те, що переклад вивчався з огляду на знакову систему документа в процесі декодування Н.М. Кушнарєнко [21] і Г.М. Швецовою-Водкою [44]; Г.М. Швецовою-Водкою у дослідженнях, присвячених типовій класифікації документа [44-47]; як складова документів бібліотечних підфондів у роботах Н.М. Кушнарєнко [21]; як вид наукової обробки документів Н.М. Кушнарєнко і В.К. Удаловою [22].

На основі розглянутих підходів до визначення сутності та змісту поняття *переклад*, характеристики його матеріальної, інформаційної та знакової складових пропонується таке його визначення – це інформація (повідомлення), зафіксована на матеріальному носії у формі мовних знаків через попереднє декодування й передання однієї мовної системи знаками іншої мовної системи з метою її передачі й поширення у часі та просторі.

Наявні публікації актуалізують необхідність подальших наукових розвідок щодо пе-

рекладу в документознавчих дослідженнях. Зокрема, поглибленого вивчення потребує питання про первинність або вторинність перекладу, а також вивчення функцій, які виконує переклад.

Використані джерела

1. Архівістика : термінол. слов. / Укр. держ. н.-д. ін-т архів. справи та документознавства ; авт.-упоряд. К.Є. Новохатський. – К., 1998. – 205 с.
2. Бездрабко В. Термінологічні студії у сучасному вітчизняному документознавстві (1990-і – початок 2000-х рр.) / В. Бездрабко ; за заг. ред. В.В. Бездрабко ; М-во культури і туризму України ; КНУКіМ ; ф-т держ. упр. // Термінологія документознавства та суміжних галузей знань : зб. наук. пр. – К., 2007. – С. 7-45.
3. Гельман-Виноградов К.Б. Некоторые вопросы научной трактовки понятия «документ» / К.Б. Гельман-Виноградов // Документация в информационном обществе: административная реформа и управление документацией : докл. и сообщ. на XI Междунар. научн.-практ. конф. 23-25 нояб. 2004 г. / ВНИИДАД. – М., 2005. – С. 84.
4. Гордукалова Г.Ф. Документальный поток в библиографической деятельности : история, теория, технология освоения : автореф. дис. ... д-ра пед. наук / Г.Ф. Гордукалова ; С.-Петербур. гос. ин-т культуры. – СПб., 1992. – 41 с.
5. Горощенко Т.В. Міжкультурна комунікація в перекладі / Т.В. Горощенко ; голов. ред. І.В. Срібняк // Українська орієнталістика : зб. наук. пр. викл. та студ. Ін-ту схід. мов Київ. нац. лінгв. ун-ту і Нац. ун-ту «Києво-Могилян. акад.» – К., 2007-2008. – Вип. 2-3. – 289 с. – С. 57-61.
6. ГОСТ 7.27-80. СИБИД. Научно-информационная деятельность. Основные термины и определения. – Введ. 1982-01-01. – М. : Межгос. стандарт. – 1981. – 12 с.
7. ГОСТ 7.36-2006. СИБИД. Неопубликованный перевод. Общие требования и правила. – Взамен ГОСТ 7.36-88. – Введ. 2007-07-01. – М. : Стандартиформ, 2006. – 7 с.
8. ГОСТ 7.60-2003. СИБИД. Издания. Основные виды. Термины и определения. – Взамен ГОСТ 7.60-90. – Введ. 2004-07-01. – Минск : Межгос. совет по стандартизации, метрологии и сертификации ; М. : ИПК Изд-во стандартов, 2004. – 35 с.
9. ДСТУ 2392-94. Інформація та документація. Базові поняття. Терміни та визначення. – Введ. 1995-01-01. – К. : Держстандарт України, 1994. – 53 с.
10. ДСТУ 2732:2004 Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять. – Введ. 2005-07-01. – К. : Держспоживстандарт України, 2005. – 32 с.
11. ДСТУ 3017-95. Видання. Основні види. Терміни та визначення. – Введ. 1996-01-01. – К. : Держстандарт України, 1995. – 47 с.
12. ДСТУ 3018-95 Видання. Поліграфічне виконання. Терміни та визначення. – Введ. 1996-01-01. – К. : Держстандарт України, 1995. – 24 с.
13. ДСТУ 4309:2004 Інформація та документація: Оформлення перекладів (ISO 2384:1977, MOD). – Введ. 2005-07-01. – К. : Держспоживстандарт України, 2005. – V, 11 с.
14. ДСТУ 5034:2008. Науково-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять. – Введ. 2009.01.01. – К. : Держстандарт України, 2008. – 43 с.
15. ДСТУ ISO 5127:2007 Інформація та документація. Словник термінів (ISO 5127:2001, IDT). – Введ. 2009-10-01. – К. : Держспоживстандарт України, 2010. – 237 с.
16. Зарицький М.С. Переклад: створення та редагування / М.С. Зарицький. – К. : Парлам. вид-во, 2004. – 120 с.
17. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) / В.Н. Комиссаров. – М. : Высш. шк., 1990. – 253 с.
18. Кулешов С.Г. Документознавство: Історія. Теоретичні основи / С.Г. Кулешов ; Укр. н.-д. ін-т архів. справи та документознавства ; Держ. акад. керів. кадрів культури і мистецтв. – К., 2000. – 162 с.
19. Кулешов С.Г. Про базові поняття документознавства (нотатки з приводу змісту розділу «Загальні поняття» ДСТУ 2732-94 «Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення») / С.Г. Кулешов // Студії з архів. справи та документознавства. – 1997. – Т. 2. – С. 72-75.
20. Кулешов С.Г. Про визначення поняття «документ» / С.Г. Кулешов // Бібл. вісн. – 1995. – №1. – С. 1-4.
21. Кушнарєнко Н.Н. Документоведение : учебник для студ. вузов культуры / Н.Н. Кушнарєнко. – 8-е изд., стер. – К. : Знання, 2008. – 459 с.

22. Кушнарченко Н.М. Наукова обробка документів / Н.М. Кушнарченко, В.К. Удалова. – К. : Знання, 2006. – 334 с.
23. Ларьков Н.С. О предмете и объекте документоведения как междисциплинарного научного направления / Н.С. Ларьков // Документ в парадигме междисциплинарного подхода : материалы II Всерос. науч.-практ. конф. (г. Томск, 27-28 окт. 2005 г.). – Томск, 2006. – С. 19-25.
24. Нелюбин Л.Л. Толковый переводоведческий словарь / Л.Л. Нелюбин. – 3-е изд., перераб. – М., Наука, 2003. – 320 с.
25. Новий словник української мови: у 3-х т. Том 2 (К-П) / ред. В.В. Яременко. – 2-е вид., виправ. – К. : Аконт, 2003. – С. 576.
26. Плешкевич Е. Методологические проблемы документоведческой терминологии на примере формирования «документ» в различных сферах деятельности / Е. Плешкевич // Термінологія документознавства та суміжних галузей знань : зб. наук. праць / за заг. ред. В.В. Бездрабко ; М-во культури і туризму України ; КНУКіМ ; ф-т держ. упр. – К., 2007. – С. 55-59.
27. Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України від 27.01.1995р. № 32/95-ВР // Відом. Верхов. Ради України. – 1995. – №7. – Ст. 45; В ред. Закону №5461-17 від 12.12.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/32/95-вр>. – Заголовок з екрана.
28. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2657-ХІІ // Відом. Верхов. Ради України. – 1992. – №48. – Ст. 650; В ред. Закону № 763-18 від 02.03.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>. – Заголовок з екрана.
29. Про затвердження Порядку здійснення офіційного перекладу багатосторонніх міжнародних договорів України на українську мову : Постанова Кабінету Міністрів України. Порядок від 17.03.2006 №353 // Офіц. вісн. України. – 2006. – №12. – С. 54, ст. 814.
30. Про Національний архівний фонд та архівні установи : Закон України від від 24.12.1993 № 3814-ХІІ // Відом. Верхов. Ради України. – 1994. – №15. – Ст. 86; В ред. Закону № 406-18 від 11.08.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3814-12>. – Заголовок з екрана.
31. Про науково-технічну інформацію : Закон України від 25.06.1993 № 3322-ХІІ // Відом. Верхов. Ради України. – 1993. – №33. – Ст. 345; В ред. Закону № 2938-17 від 09.05.2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3322-12>. – Заголовок з екрана.
32. Про обов'язковий примірник документів : Закон України від 09.04.1999 № 595-ХІV // Відом. Верхов. Ради України. – 1999. – № 22. – Ст. 199; В ред. Закону №5461-17 від 12.12.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/595-14>. – Заголовок з екрана.
33. Сегол Р. Переклад як різновид міжмовної комунікації [Електронний ресурс] / Р. Сегол // Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах СНД : зб. наук. пр. I Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 26-28 лют., 2012. – Електрон. дан. – [Переяслав-Хмельницький], [2012]. – С. 257-259. – Спосіб доступу: World Wide Web : URL : <http://conferences.neasmo.org.ua/node/680>. – Мова укр. – Заголовок з екрана. – Бібліогр. опис зроблено.
34. Слободяник М.С. Уточнення поняття «документ» в контексті розвитку понятійного апарату документознавства / М.С. Слободяник // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики : зб. матеріалів V Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 20-22 трав. 2008 р. – К., 2008. – С. 78-79.
35. Словник української мови: в 11 т. / ред. коллег. І. К. Білодід (голова) та ін. – К. : Наук. думка, 1970 – 1980. – Т. 6 : П – По. – 1975. – С. 196.
36. Соколов А.В. Общая теория социальной коммуникации : учеб.-метод. пособие / А.В. Соколов. – М. : Изд-во Михайлова В. А., 2002. – 461 с.
37. Столяров Ю.Н. Документ – понятие конвенциональное (в порядке дискуссии) / Ю.Н. Столяров // Делопроизводство. – 2005. – № 3. – С. 11-18.
38. СТТУ АПУ 002-2000. Послуги з письмового та усного перекладу. Загальні правила і вимоги до надання послуг [Електронний ресурс] / Асоц. перекладачів України. – Електрон. дан. – К., 2009 – 2014. – Спосіб доступу : World Wide Web : URL : <http://www.uta.org.ua/ru/13>. – Мова укр., рос. – Заголовок з екрана. – Бібліогр. опис зроблено 1.03.2014.
39. Толковый словарь по основам информационной деятельности / Укр. акад. информатики; ред. Н.Н. Ермошенко. – К. : УкрИНТЭИ, 1995. – 252 с.
40. Українська архівна енциклопедія / гол. редкол. І.Б. Матяш; Держ. ком. арх. України, Укр. н.-д. ін-т архів. справи та документознавства. – К. : УНДІАСД, 2008. – 881 с.

41. Українська радянська енциклопедія / год. ред., голова редкол. М.П. Бажан. – 2-ге вид. – К. : Гол. ред. УРЕ, 1982. – Т. 8 : Олєфіни – поплін. – 528 с. – С.249.
42. Швейцер А.Д. Теория перевода: Статус, проблемы, аспекты / А.Д. Швейцер. – М. : Наука, 1988. – 215 с.
43. Шведова-Водка Г. Визначення документа / Г. Шведова-Водка // Термінологія документознавства та суміжних галузей знань : зб. наук. пр. / за заг. ред. В.В. Бездрабко ; М-во культури і туризму України ; КНУКіМ ; ф-т держ. упр. – К., 2007. – С. 105-116.
44. Швецова-Водка Г.М. Документознавство : навч. посіб. / Г.М. Швецова-Водка. – К. : Знання, 2007. – 398 с.
45. Швецова-Водка Г.М. Документознавство : слов.-довід. термінів і понять : навч. посіб. / Г.М. Швецова-Водка. – 2-ге вид. – К. : Знання, 2012. – 319 с.
46. Швецова-Водка Г.Н. Общая теория документа и книги : учеб. пособ. / Г.Н. Швецова-Водка. – К. : Знання, 2009. – 487с.
47. Швецова-Водка Г.М. Типологія документа : навч. посібник для студ. ін-в культури / Г.М. Швецова-Водка ; Рівн. держ. ін-т культури. – К. : Книжк. палата України, 1998. – 80 с.
48. Шейко В.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник / В.М. Шейко, Н.М. Кушнарєнко. – 2-е вид., перероб. і доп. – К., 2002. – 295 с.

УДК 002.2 (045)

С.В. Литвинська

І ЩЕ РАЗ ПРО ДОКУМЕНТОЛОГІЮ

У статті проаналізовано становлення документології як наукової та навчальної дисципліни провідними українськими і закордонними науковцями на початку ХХІ ст., розглянуто наукові та навчально-методичні напрацювання з документології та їхнє значення на сучасному етапі.

Ключові слова: документологія, теорія документа, методологія, документознавство, фундаментальна наука, інституціоналізація науки.

S. V. Lytvyns'ka

AND AGAIN ABOUT DOKUMENTOLOGY

The article analyzes the formation dokumentology as a scientific and academic discipline and leading Ukrainian and foreign scientists in the early twenty-first century, considered scientific and educational achievements of dokumentology and their meaning today.

Keywords: dokumentology, theory of a document, methodology, documentation, basic science, the institutionalization of science.

На початку ХХ ст. поняття документології в науковий обіг ввів П. Отле [13], який започаткував науку про документ – документацію, а її теоретичну частину запропонував іменувати документологією. Згодом відбулися певні трансформації цієї науки. В Україні генезис документології датовано кінцем ХХ ст. – початком ХХІ ст. і помарковано інтенсивними

науковим дискусіями, що характерно для інституціоналізації нової науки. Важливими для становлення документології в Україні й за кордоном стали праці Ю.М. Столярова [4; 23-26], Н.Б. Зинов'євої [5], С.Г. Кулєшова [6; 7], Н.М. Кушнарєнко [8-11; 22], Ю.І. Палєхи [14; 15], О.А. Плєшкевича [16; 17], А.А. Соляник [11; 22], М.С. Слободяника [18-21],